

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04, 29-35-69

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BS/283/8/86

POTRZEBY POLSKI I POLAKÓW

październik 1986

Sprawy i problemy absorbujące uwagę społeczeństwa były od dawna przedmiotem zainteresowań CBOS. Od stycznia 1984 roku w większości sondaży realizowanych na ogólnopolskiej udziałowej próbie dorosłej części społeczeństwa systematycznie pojawiała się pytanie o najważniejsze obecnie sprawy dla Polski i Polaków. Pytanie to stawiano pięciokrotnie w: styczniu⁸⁴, maju⁸⁴, wrześniu⁸⁴, marcu⁸⁶ i lipcu⁸⁶¹. Jedną z ankiet pod hasłem "Aktualne wydarzenia /5/" przeprowadzoną także w lipcu⁸⁶, ale na ogólnopolskiej próbie pracowników gospodarki uspołecznionej /N=1000/ otwierało pytanie na ten sam temat sformułowane inaczej: "Jak Pan/i/ sądzi, czego w tej chwili najbardziej potrzebują Polska i Polacy?" Odpowiedzieli na nie prawie wszyscy respondenci /93,8%/. Przeanalizowaliśmy nie tylko treść, ale także język i formę ich wypowiedzi oraz te cechy, które określają rodzaj towarzyszących wypowiedziom emocji.

1. Język i forma wypowiedzi

Treść pytania, sposób, w jaki zostało sformułowane oraz użyte w nim zwroty odwoływały się wyraźnie do języka oficjalnego /nie potocznego/ i kierowały uwagę respondentów ku sferze publicznej, problemom ogólnym, wspólnie - przez kraj i naród - przeżywanym. Odpowiadano podobnie, przede wszystkim bardzo ogólnie, według popularnych w środkach masowego komunikowania schematów, za pomocą tych samych, wyraźnie powielanych słów i pojęć. Bardzo rzadko wypowiedzi miały indywidualny charakter. Nieliczne przykłady, które mogłyby być brane pod uwagę, świadczą jedynie o stosowaniu przez niektórych badanych zamiennie języka oficjalnego i profesjonalnego z pogranicza zawodowego żargonu, np. respondent - socjolog: *Uporządkowania sfery ekonomicznej, zdobycia poczucia bezpieczeństwa życia zawodowego.*

Znaczna część respondentów /przeważnie osoby o niskim statusie wykształcenia, pracujące na stanowiskach robotniczych oraz aktywne politycznie/ używała powtarzających się określeń: spokój

¹ Statystyczne zestawienie wyników tych sondaży zawiera opracowanie "Sprawy Polaków". CBOS, wrzesień⁸⁶.

/34,4%/ , wziąć się do pracy /15,1%/ , pokój /9,4%/ , wyjść z kryzysu /5,5%/ , porozumienie narodowe /5,0%/ . Pozwala to przypuszczać, że treść wypowiedzi jest raczej aktualizacją sformułowań i argumentacji języka oficjalnego niż odbiciem sposobu myślenia respondentów. Tego rodzaju reakcja mogła zostać wywołana zarówno przez sposób sformułowania pytania, jak i sytuację ujawniania poglądów przed ankieterem, co, mimo zapewnień o anonimowości, może być dla wielu osób równoznaczne z ich publicznym przedstawieniem. Pytanie dawało możliwość odróżnienia tego, co potrzebne krajowi od potrzeb żyjących w nim ludzi /Polska - Polacy/. Większość respondentów /64,8%/ uznała je jednak za tożsame: *Spełnienia tego wszystkiego, o czym była mowa na X Zjeździe; Mądrego rządzenia ludźmi i traktowania ludzi z należytym szacunkiem*. Pozostali zachowali rozróżnienie zaproponowane w pytaniu. Część z nich /23,0%/ w zasugerowanej kolejności: *Polska - chyba pokoju, dobrych stosunków z różnymi krajami. Polacy - dobrych zarobków, towarów*. Natomiast w 12,0% wypowiedzi zastosowano inwersję - najpierw sprawy dotyczące ludzi /Polaków/, następnie kraju: *Uczciwej, rzetelnej pracy, rzetelnego wynagradzania za wykonywaną pracę. Polsce potrzebny jest spokój wewnętrzny i wyjście z długów*.

Ze względu na charakter wypowiedzi oraz użyte w nich zwroty i sformułowania można wyróżnić kilka schematów odpowiadania. Najczęściej /30,6%/ respondenci wymieniali hasłowo kilka potrzeb należących do jednej bądź wielu dziedzin życia społeczno-politycznego i gospodarczego, bez jakiegokolwiek wzajemnego związku. Taki sposób odpowiadania na pytanie dominował wśród osób z wykształceniem poniżej średniego, pracujących na stanowiskach robotniczych, a także w handlu i usługach: *Spokoju, stabilizacji gospodarczej i politycznej; Spokój, polepszenie życia, zniesienia kartek na mięso, wyleczenia pijaków z nałogu; Porozumienie narodowe, zahamowanie podwyżki cen, zlikwidowanie kartek*.

Inną grupę respondentów /25,2%/ stanowią ci, którzy potraktowali postawione im pytanie jako pytanie o remedia na obecną sytuację Polski i Polaków i podali własne, krótkie recepty jej uzdrowienia. Niektóre z nich, formułowane przeważnie przez osoby z wyższym wykształceniem, wyższą kadrami techniczną, a także członków PZPR, dotyczą konkretnych sfer życia kraju: *Wyprowadzenie kraju z dołka przez mądre zarządzanie; Wychować obecne młode pokolenie Polaków na wartościowych ludzi, by kryzys gospodarczy i moralny obecnie panujący nie zniszczył żadnych ideałów, celów i sensu życia młodych*. Nierzadko wypowiedzi

tej grupy badanych odwoływały się do haseł propagandowych: *Konsekwentnej realizacji uchwał X Zjazdu PZPR; Wyteżonej pracy na każdym stanowisku pracy, spokoju, bez zakłóceń z zewnątrz i wewnątrz; Zjednoczyć wszystkie siły i wziąć się do pracy i to uczciwej.*

Swoistą odmianą recept-postulatów są typowe "pobożne życzenia" /5,2%. Głównie pojawiają się one w wypowiedziach osób z wykształceniem podstawowym, wśród personelu biurowego i robotników niewykwalifikowanych: *Wymiany złotówki na dolary, przyrostu ludności, żeby zapęłnić wolne miejsca pracy; Żeby lepiej nam się żyło; Żeby ceny nie wzrastały.*

Mniejszy odsetek badanych /23,3% stanowią ci, którzy potrzeby Polski i Polaków przekazywali w formie spraw koniecznych do załatwienia, a czasami w formie zdecydowanych żądań. Najczęściej byli to respondenci pracujący na stanowiskach pomocniczych oraz osoby nieaktywne politycznie: *Podnieść wydajność pracy, lepsze wynagrodzenie, zniesienie kartek i lepsze zaopatrzenie; Spłacić długi w bankach zachodnich, polepszyć start życiowy młodych ludzi; Zrozumienia społecznego, wzajemnej pomocy, pokoju i spokoju, zakończyć walkę z podziemiem; Umożliwić takie zarobki mężczyznom, żeby żony mogły zająć się wychowywaniem dzieci i prowadzeniem domu.*

Znikomy odsetek respondentów /1,7% - głównie osoby o wysokim statusie wykształcenia, wyższa kadra kierownicza i członkowie PZPR/ o potrzebach Polski i Polaków myśli w kategoriach przyczynowo-skutkowych. Jak się wydaje, dotyczy to przede wszystkim tych, którzy postawione im pytanie odebrali jako pytanie o powody obecnej sytuacji Polski i Polaków, o jej główne uwarunkowania: *Że są ciągłe konflikty między Kościołem i państwem; Odnalezienie swojego miejsca w świecie, rangi i znaczenia naszego kraju na arenie międzynarodowej, co ułatwi wychodzenie z kryzysu, bo łatwiej będzie uzyskać nowe kredyty i licencje...*

Rzadko /1,0% wypowiedzi badanych można traktować jako odreagowanie zalegających emocji wywołanych przez rozmaite trudności życia codziennego: *Żeby nie było tak, że jedni się narobią i nic z tego nie mają, a inni mają wszystko bez pracy, tylko dzięki układom i złodziejstwu /partyjni, milicja, handlarze/; Natychmiast zlikwidować nieuczciwych lekarzy, którzy z państwowych szpitali robią prywatne instytucje, biorąc wysokie sumy za łóżko.*

Część respondentów /11,7% na postawione im pytanie udzieliła odpowiedzi ogólnikowych, skrótowych: *Spokoju i pieniędzy; Wszystkiego; Dolarów; Równowagi.*

W większości wypowiedzi skonstruowanych w formie recept, żądań, roszczeń czy spraw do załatwienia pojawił się ich adresat. W zależności od skali i charakteru problemu, postulaty kierowane były do: władzy, partii - 28%; władzy na szczeblu przedsiębiorstwa, zakładu pracy - 3%; ludzi, społeczeństwa - 10,5%; siebie wraz z innymi ludźmi - 1,8%.

Duża grupa respondentów /31%/ oczekuje na rozwiązanie większości problemów przez władze i partię, ograniczając się jedynie do biernej obserwacji, natomiast 11,3% twierdzi, że przezwyciężanie problemów jest sprawą ich i całego społeczeństwa. Jedynie o 1,8% badanych można powiedzieć, że zdecydowanie deklarują własną aktywność.

Co trzeci respondent mówiąc ogólnie o potrzebach Polski i Polaków, wymieniał także te, które dotyczą jego bądź jego środowiska czy pokolenia: *Poprawy sytuacji mieszkaniowej młodych małżeństw /respondent urodzony w 1952r./; Dla nas uczciwych zarobków, aby można spokojnie dany miesiąc przeżyć; Ważne jest również wyższe uposażenie dla ludzi wykształconych, gdyż od nich zależy postęp gospodarczy i przemysłowy /nauczyciel/; Spokoju, poprawienia sytuacji życiowej, podwyżki płac tym, którzy najmniej zarabiają tak jak ja ok. 10 tys. /salowa/; Dla mnie jako kobiety i matki najważniejszą sprawą jest pokój, spokojne wychowanie i wykształcenie dzieci, zapewnienie im warunków do nauki.*

Pojawiały się również antagonizmy międzygrupowe: *Zmniejszyć wielkie szeregi administracji i różnych gryzpiórków w urzędach /pracownik fizyczny/; To skandal, żeby byle robotnik, który macha łopata zarabiał dwa razy tyle, co wychowawca młodzieży /nauczyciel/.*

2. Treść wypowiedzi

Treść wypowiedzi badanych, podobnie jak ich forma w dużym stopniu ujednolicona, daje się sprowadzić do pięciu ogólnych grup problemowych:

1/ problemy gospodarcze dotyczące funkcjonowania systemu ekonomicznego, zasady i prawa ekonomii, reforma, handel zagraniczny, przemysł i rolnictwo, zarządzanie gospodarką - 29,1%,

2/ sytuacja materialna, zarobki, renty, poziom życia obywateli - 22%,

3/ handel wewnętrzny, rynek, reglamentacja, ceny, zaopatrzenie - 12,3%,

4/ polityka społeczna, problematyka zdrowia, ochrona środowiska naturalnego, nauka, kultura, oświata, patologie społeczne - 3,2%,

5/ system społeczno-polityczny, polityka zagraniczna, funkcjonowanie władzy i instytucji państwowych, sytuacja wewnętrzna, relacje władza - społeczeństwo, opozycja polityczna i wolności obywatelskie - 33,3% /ogółem 99,9%/.

Kwestie ekonomiczne silniej skupiają na sobie uwagę społeczeństwa niż problemy polityczne. Przejawia się to zarówno jako swego rodzaju wyczulenie na informacje o stanie gospodarki /1 i 3/, a także jako drażliwość na kwestie poziomu życia /2/. Problemy ogólnogospodarcze /1/ najczęściej pojawiały się w wypowiedziach respondentów o wykształceniu powyżej średniego, brygadzystów i inteligencji nietechnicznej, członków PZPR oraz tych, którzy swoje warunki materialne oceniają jako średnie lub dobre. O funkcjonowaniu rynku /3/ mówili częściej kobiety, mieszkańcy wsi, robotnicy, a także osoby z wykształceniem poniżej średniego. Sprawy bytowe poruszały przede wszystkim osoby młode, respondenci z wykształceniem poniżej średniego, robotnicy oraz badani, którzy swoje warunki materialne określali jako złe.

Na dalszym planie wśród zainteresowań społecznych znajdują się sprawy i problemy natury politycznej /6/ związane z funkcjonowaniem władzy i instytucji państwowych, stabilizacją sytuacji wewnętrznej, a także dotyczące polityki międzynarodowej. Problemy te znalazły wyraz głównie w wypowiedziach inteligencji technicznej i brygadzystów, ludzi starszych /powyżej 40 roku życia/, osób mieszkających w miastach, aktywnych politycznie, a także oceniających swe warunki materialne jako dobre.

Znacznie rzadziej podnoszono kwestie z dziedziny kultury, nauki, oświaty, ochrony zdrowia i środowiska naturalnego czy rozwiązań polityki społecznej /4/.

Do szczegółowej analizy treści wypowiedzi zastosowany został klucz kodowy zawierający 45 kategorii. Pozwoliło to wyodrębnić tematy, które były najczęściej poruszane przez badanych, a także

określić ich ważność /pojawianie się danego problemu na pierwszym miejscu/. Przedstawiamy zestawienie tematów, które uzyskały w wypowiedziach powyżej 5% wskazań /tab. 1/.

Tabela 1

w procentach

Tematy wypowiedzi	Częstotliwość	Ważność /na pierwszym miejscu/
Spokój w kraju	41,2	30,8
Zaopatrzenie rynku	18,4	3,4
Stabilizacja gospodarcza	16,1	10,2
Poprawa warunków życia	14,4	5,1
Dyscyplina pracy	13,5	6,3
System płac	13,5	3,5
Zmiana sposobu zarządzania	12,1	6,7
Problemy budownictwa	11,0	4,4
Stosunek władza - społeczeństwo	10,6	0,8
Sytuacja międzynarodowa, pokój	10,4	4,0
Stabilizacja cen	9,9	2,8

Spośród 11 najczęściej występujących w wypowiedziach badanych tematów jedynie trzy nie należą do problematyki gospodarczej. Zdecydowanie najwięcej osób mówiło o spokoju w kraju. Nie zawsze jednak używano tego określenia w kontekście politycznym. Pojawiało się ono także w powiązaniu z problematyką gospodarczą /np. *systematyczna, dobra robota, utrzymanie ładu i porządku, mniej dyskusji więcej roboty, spokój*/ i mogło wyrażać pragnienie uporządkowania gospodarki, niezakłócanie pracy, wprowadzenie ładu i porządku w zakładach pracy /zarówno poprzez nowy system zarządzania, jak i zmianę stosunku do pracy/, uładzenia codziennego życia: *Stabilizacji gospodarczej, ekonomicznej, spokoju; Stabilizacji produkcji rynkowej, uposażeń i spokoju; Spokoju w kraju, wzrostu produkcji, potaniaenia towarów, nowych mieszkań, dobrego gospodarza; Spokoju, pracy, pieniędzy, towarów w sklepach do kupienia; Polska - spokoju, porządku, podniesienia wydajności pracy; Spokoju i wytrwałości w pracy.*

Nie oznacza to jednak, że spokój nie pojawiał się w wypowiedziach o zabarwieniu politycznym: *Spokoju i ładu. Żeby sowieci odpryżyli się od Polski, żeby ustroj był prawdziwy; To, co jest teraz, to ja tego nigdy nie widziałem. Jak jest przy korycie to ma; Pokoju i spokoju; Spokoju i porozumienia narodowego.*

Znaczna część wypowiedzi zawierających określenie "spokój" jest wreszcie ogólnikowa, pozbawiona jakiegokolwiek kontekstu, który mógłby objaśniać sposób rozumienia tego pojęcia przez respondenta: *Spokoju i pieniędzy; Ogólnie spokoju.*

O problemach politycznych /sytuacja międzynarodowa, pokój, relacje władza - społeczeństwo/ mówił co 10 respondent, lecz pod względem ważności ustępowały one sprawom ogólnogospodarczym.

Przedstawione w tabeli 1 dane obrazują częstotliwość występowania poszczególnych spraw w wypowiedziach badanych. Nie można jednak na tej podstawie dokonać podziału respondentów na zainteresowanych wyłącznie problemami natury ekonomicznej czy politycznej. Wypowiedzi ograniczające się tylko do jednej grupy spraw pojawiły się bowiem u 32,1% respondentów. W większości - 67,9% - poruszano wiele różnych problemów jednocześnie. Najczęściej pojawiające się konfiguracje problemowe to:

- 1/ sprawy gospodarcze i polityczne - 16,8%,
- 2/ problemy dotyczące warunków bytu i polityki - 8,3%,
- 3/ sprawy gospodarcze i problemy bytowe - 7,1%,
- 4/ sprawy gospodarcze, polityczne i odnoszące się do warunków bytowych - 6,4%.

Udział poszczególnych grup problemowych w wypowiedziach respondentów przedstawia się następująco:

- sprawy gospodarcze - 50,7%,
- problemy dotyczące warunków bytu - 36,5%,
- problemy funkcjonowania rynku - 26,0%,
- zagadnienia polityki społecznej - 4,4%,
- problemy polityczne - 63,3%.

3. Orientacje polityczne

Na podstawie takich elementów wypowiedzi, jak charakter poruszanych w nich problemów, ocena obecnej sytuacji i towarzyszące temu emocje, spróbowaliśmy określić sympatie polityczne respondentów, przyjmując za kryterium wyrażony przez nich wprost lub pośrednio stosunek do władzy. W odniesieniu do 34,6% wypowiedzi porządkowanie według tego kryterium okazało się niemożliwe. Można było natomiast dokonać takiej klasyfikacji w przypadku 65,4% badanych.

Wyróżniliśmy cztery typy orientacji politycznych:

- afirmująca władzę i ustrój - 3,7%,
- akceptująca władzę z pewnymi zastrzeżeniami - 40,5%,
- krytyczna wobec władzy i jej posunięć - 19,1%,
- opozycyjna wobec władzy i ustroju - 2,1%.

Respondenci, których uznaliśmy za afirmująco zorientowanych na władzę i ustrój, w pełni i bez zastrzeżeń popierają wszystkie posunięcia władzy, domagają się konsekwentnej realizacji programu partii i rządu: *Najistotniejszym dla Polski wydaje się być utrwalenie zasad socjalizmu - od podstaw...; Realizacji wszelkich uchwał i zasad reformy gospodarczej; Spowodowanie wreszcie pełnej realizacji wytyczonych zadań na X Zjeździe.*

Respondenci nazwani przez nas akceptującymi władzę z pewnymi zastrzeżeniami stawiają przede wszystkim zarzuty natury gospodarczej: *Bardzo dobrej organizacji pracy i egzekwowania należytej pracy w uspołecznionym sektorze; Umocnienia pozycji Polski na arenie światowej, polepszenia sytuacji mieszkaniowej, zmniejszenia inflacji; Spokoju i rozwagi przy podejmowaniu ważnych decyzji gospodarczych.*

Krytycznie nastawieni wobec władzy i jej posunięć nie negujący zasad ustrojowych. Krytyka zawarta w wypowiedziach dotyczy działalności partii i rządu w sferze ekonomicznej i społeczno-politycznej: *Rozsądku, spokoju, uczciwej pracy, mądrego kierownictwa partyjnego i rządowego na wszystkich szczeblach; Spokoju w kraju, wzrostu produkcji, potaniaenia towarów, nowych mieszkań, dobrego gospodarza; Polska - spokoju i dobrego rządu; Spokoju gospodarczego i politycznego, prawdy w środkach masowego przekazu.*

Wypowiedzi respondentów uznanych tu za opozycyjnych mają wprost zabarwienie polityczne: *Polska potrzebuje spokoju wewnętrznego i samostanowienia; Polacy - możliwości wpływania na losy kraju bez prowadzenia za rączkę przez czynniki uzurpujące sobie do tego prawo; Wyzwolenia spod niewoli radzieckiej, prognozy sytuacji gospodarczej; Niezależności i wolności; Prawdziwej Polski, sprawiedliwe, jednakowe prawa dla wszystkich, jednakowe sądy dla wszystkich, równej pracy; Stworzenia takiego systemu ustrojowego, któryby sprzyjał rozwojowi cywilizacyjnemu, gospodarczemu, zrównania Polski z rozwiniętymi i rozwijającymi się państwami, tego nie dał i nie da socjalizm, trzeba gdzie indziej szukać szansy, Polakom zaś wytrwałości w walce o taki system.*

Układ podstawowych cech społeczno-demograficznych w ramach wyróżnionych orientacji politycznych przedstawiają tabele 2-7.

Tabela 2

w procentach

Orientacje polityczne	Wiek				
	do 24	25-30	31-40	41-50	50 i więcej lat
Prosocjalistyczna	2,4	4,7	3,7	4,5	4,1
Akceptująca władzę z pewnymi zastrzeżeniami	38,4	44,4	43,6	43,6	39,0
Krytyczna wobec władzy	19,5	24,0	20,3	19,3	15,4
Opozycyjna	2,4	2,3	2,4	2,0	1,6
Niemożliwa do interpretacji	37,2	24,6	30,1	30,7	39,8

Tabela 3

w procentach

Orientacje polityczne	Miejsce zamieszkania	
	wieś	miasto
Prosocjalistyczna	0,8	4,5
Akceptująca władzę z pewnymi zastrzeżeniami	40,5	42,6
Krytyczna wobec władzy	13,2	20,8
Opozycyjna	2,5	2,1
Niemożliwa do interpretacji	43,0	30,0

Tabela 4

w procentach

Orientacje polityczne	Wykształcenie				
	podstawowe	zasadnicze zawodowe	średnie ogólnokształcące	średnie zawodowe	wyższe
Prosocjalistyczna	2,2	1,9	6,1	5,2	8,7
Akceptująca władzę z pewnymi zastrzeżeniami	41,7	40,3	30,6	42,7	37,0
Krytyczna wobec władzy	16,6	22,0	22,4	17,7	24,0
Opozycyjna	1,1	3,5	4,1	1,3	3,3
Nieemożliwa do interpretacji	32,6	29,5	36,7	29,3	24,0

Tabela 5

w procentach

Orientacje polityczne	Przynależność do organizacji społeczno-politycznych		
	PZPR	inne	nie należący do żadnych
Prosocjalistyczna	11,8	3,3	1,9
Akceptująca władzę z pewnymi zastrzeżeniami	41,7	44,0	41,0
Krytyczna wobec władzy	15,3	18,7	22,4
Opozycyjna	2,1	2,7	1,9
Nieemożliwa do interpretacji	29,2	31,3	32,8

Tabela 6

w procentach

Orientacje polityczne	Przynależność do związków zawodowych istniejących w przeszłości		
	"Solidarność"	inne	nie należący do żadnych
Prosocjalistyczna	3,1	6,4	3,2
Akceptująca władzę z pewnymi zastrzeżeniami	42,1	44,3	41,7
Krytyczna wobec władzy	21,8	13,7	21,9
Opozycyjna	2,8	2,3	1,6
Nieemożliwa do interpretacji	30,2	33,3	31,7

Tabela 7

w procentach

Orientacje polityczne	Stosunek do religii	
	wierzący	niewierzący
Prosocjalistyczna	3,4	10,4
Akceptująca władzę z pewnymi zastrzeżeniami	42,4	40,3
Krytyczna wobec władzy	20,0	19,4
Opozycyjna	2,3	0,0
Nieemożliwa do interpretacji	31,7	29,8

Cechy socjodemograficzne różnicują głównie respondentów o skrajnych orientacjach politycznych. I tak badani o orientacji afirmującej władzę i ustrój to najczęściej mieszkańcy miast, legitymujący się wyższym wykształceniem, aktywni politycznie /głównie członkowie PZPR/, deklarujący się jako niewierzący. Respondentów negatywnie ustosunkowanych do władzy wyróżnia głównie stosunek do religii - wszyscy deklarowali się jako wierzący.

Zmienną, która znacząco różnicuje respondentów o określonych orientacjach jest także ocena własnej sytuacji materialnej/tab.8/.

Tabela 8

w procentach

Orientacje polityczne	Ocena własnej sytuacji materialnej		
	zła	przeciętna	dobra
Prosocjalistyczna	2,9	3,4	6,3
Akceptująca władzę z pewnymi zastrzeżeniami	38,6	43,5	45,6
Krytyczna wobec władzy	22,7	18,8	18,0
Opozycyjna	3,2	1,2	2,3

Daje się zauważyć następującą prawidłowość - przy dobrej ocenie sytuacji materialnej wzrasta odsetek respondentów przychylnych władzy /afirmujący i akceptujący z zastrzeżeniami/ i odwrotnie im gorsza ocena warunków materialnych, tym częściej badanym można przypisać wrogość wobec władzy /krytyczni i opozycyjni/.

Zweryfikowaliśmy zasadność zastosowanej przez nas klasyfikacji, posługując się rozkładem odpowiedzi respondentów na zadane w tym samym badaniu pytanie o kierunek rozwoju sytuacji gospodarczej /tab. 9/ i politycznej /tab. 10/ w ciągu najbliższych 5 lat.

Tabela 9.

w procentach

Orientacje polityczne	Przewidywany kierunek rozwoju sytuacji gospodarczej		
	poprawa	stagnacja	pogorszenie
Afirmująca	64,8	13,5	5,4
Akceptująca władzę z pewnymi zastrzeżeniami	53,9	22,6	13,2
Krytyczna wobec władzy	31,9	28,3	23,6
Opozycyjna	14,3	14,3	52,3

Tabela 10

w procentach

Orientacje polityczne	Przewidywany kierunek rozwoju sytuacji politycznej		
	poprawa	stagnacja	pogorszenie
Afirmująca	56,7	21,6	5,4
Akceptująca władzę z pewnymi zastrzeżeniami	30,0	27,6	12,7
Krytyczna wobec władzy	23,8	40,7	16,9
Opozycyjna	19,1	13,8	33,3

Uwaga: Przedstawione w tabelach procenty nie sumują się do 100, gdyż pominięto odpowiedzi "trudno powiedzieć"

Respondenci akceptujący ustrój i władzę skłonni są optymistyczniej patrzeć w przyszłość zarówno w odniesieniu do gospodarki, jak i polityki. Natomiast krytycznie nastawieni do władzy i ustroju są zarazem pesymistami w ocenie przyszłości. Tendencja ta szczególnie wyraźnie daje się obserwować u badanych o skrajnych orientacjach /afirmującej i opozycyjnej/.